

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-66>

УДК 343.98

Хлівняк О.М.

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ГРАФОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПИСЬМА (СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ)

Анотація. Графологія (від грец. γράφω – «пишу» і грец. λόγος – «учення») – вчення, що стверджує про чіткий зв'язок між почерком та характером людини. В даній роботі був проведений порівняльний аналіз стародавніх писемностей: китайської, шумерської, єгипетського ієрогліфічного письма, та передумови створення сучасного алфавіту братами-слов'янами Кирилом і Мефодієм на базі грецького. Описано формування судового почеркознавства за кордоном (пов'язане з іменами і працями таких криміналістів, як Альфонс Бертільйон (засновник прикмето описового напрямку в графологічній експертизі); Едмон Локар (один з впроваджувачів техніко-криміналістичних (техніко-поліцейських) методів у практику розслідування злочинів). Охарактеризовано становлення вітчизняної почеркознавчої експертизи, які саме експертизи проводились у середині століття (експертизи по Федору Кемському, Івану Пермякову), експертизи кінці XIX та початку XX сторіччя (експертизи Є.Ф. Буринського). Надана загальна характеристика основним етапам розвитку почеркознавства у післяреволюційний період. Було висвітлення закладення основ методики експертного дослідження почерків, початок формування каліграфічної експертизи. Надані висновки, які підкреслюють важливість вивчення історії виникнення, розвитку та становлення графологічної експертизи письма.

Ключові слова: писемність, ієрогліфи, графологія, експертиза, почеркознавство.

Hlivnyak Oleg

Kharkiv Scientific-Research Experimental Forensic Center

HISTORY OF ORIGIN, DEVELOPMENT AND FORMATION OF GRAPHOLOGICAL EXAMINATION (FORENSIC HANDWRITING EXAMINATION)

Summary. Graphology (from the Greek γράφω – "I write" and the Greek Λόγος – "doctrine") is a doctrine that asserts a clear connection between handwriting and human character. In this work a comparative analysis of ancient scripts was conducted: Chinese, Sumerian, Egyptian hieroglyphic script, and the prerequisites for the creation of a modern alphabet by the Slavic brothers Cyril and Methodius based on Greek. Formation of forensic studies abroad (related to the names and works of such criminologists as Alfonso Bertillon (founder of a descriptive descriptive direction in graphology)) is described; A general description of graphometry (measurement of handwriting) was provided, which was proposed by the French forensic scientist Edmond Locar, and the graphometric study consisted of measuring and comparing a number of values in That is, the expert determined the relative values of lowercase letters, the direction of movements, paragraphs, intervals between letters and words, etc. Then, these measurements of the values of the handwritten studied and the samples submitted for comparison were plotted on a graph (in the form of a curve) and compared with each other. The coincidence of the curves testified that the compared manuscripts were made by one person and their differences were performed by different persons, characterized by the formation of national handwriting expertise, which were precisely the examinations carried out in the middle of the century. and by Fyodor Kemsy, Ivan Permyakov), expertise of the late XIX and the beginning of the XX century (the expertise of E.F. Burynsky). This expertise – comprehensive (technical and handwriting) – was made by Burinsky in the courthouse with the help of equipment delivered to him from his home laboratory. Initially, by sequentially zooming in with a light filter, he established a fake signature made using a pencil outlined in advance. Then, using the color-separation and contrast-enhancing method, he obtained an image of another signature hidden by an ink stain. This expertise was a turning point in the emergence of Russian forensics as a science. The general characteristics of the main stages of the development of handwriting in the post-revolutionary period are given. Was laid out laying the foundations of the method of expert study of handwriting, the beginning of the formation of calligraphic expertise. Conclusions are given that emphasize the importance of studying the history of the origin, development and formation of graphological examination of the letter.

Keywords: writing, hieroglyph, graphology, examination, handwriting.

Постановка проблеми. Під час аналізу Прізнаних джерел, як науково-історичного, так і криміналістичного типів (наприклад, Маркус В.О. Криміналістика, Меленевська З.С., Свобода Є.Ю., Шаботенко А.І.; Судово-почеркознавча експертиза, Крилов І.Ф. В мире криміналістики, Ахшарумов Н.Д., Тишков Ф.Ф. Графологія або вчення про індивідуальність письма), виникла проблема у відсутності структурованості та послідовності викладення матеріалу, який стосується історії виникнення, розвитку та становлення гра-

фологічної експертизи письма. В окремих джерелах містяться відомості щодо графології та історії писемності і т.д., але має місце відсутність комплексного матеріалу, який був би зібраний в одному параграфі чи статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання стосовно історії виникнення, розвитку та становлення графологічної експертизи письма та судової почеркознавчої експертизи досліджували такі видатні науковці-криміналісти, як Маркус В.О., Меленевська З.С., Свобода Є.Ю.,

Шаботенко А.І., Красюк І.П., Крилов І.Ф., які проаналізували досягнення світового і вітчизняного розвитку історії почеркознавчої експертизи.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Розглянуто історію виникнення, розвитку та становлення графологічної експертизи письма та судової почеркознавчої експертизи кожним із автором добре, але не були проаналізовані та висвітлені, які самі почеркознавчі експертизи проводились у середині століття (експертизи по Федору Кемському, Івану Пермякову), не проаналізовано більш детально експертизи кінці XIX та початку XX сторіччя (експертизи Є.Ф. Буринського).

Мета статті. Ознайомлення читача із історією виникнення, розвитку та становлення писемності, а також аналіз та узагальнення матеріалу, що стосується історії виникнення, розвитку та становлення графологічної експертизи письма в одному джерелі; проведення більш детального аналізу судово-почеркознавчих експертиз кінці XIX та початку XX сторіччя.

Викладення основного матеріалу. Писемність має давню історію свого розвитку, що нараховує декілька тисяч років. У людства виникла необхідність у передачі усних повідомлень, що привело до виникнення примітивних форм фіксації інформації, які передували появі письма.

«Прадавні люди виконували реалістичні зображення бізонів, оленів та інших тварин на скелях і кам'яних стелях печер. Це були так звані наскельні малюнки. Вони виявлені в Африці, Америці, Європі та Азії» [1, с. 159].

Однією із найдавніших писемностей прийнято вважати Китайську, вік якої постійно уточнюється. Останні дослідження датують появу китайської ієрогліфіки 6 тисячоліттям до нашої ери.

У 1962 році під час розкопок неолітичного поселення Цзяху на річці Хуанхе виявлені написи на панцирах черепах, що нагадують по зображенню найдавніші китайські ієрогліфи. Піктограми (письмовий знак, риску, лінію, умовний малюнок із зображенням будь-яких дій, явищ, предметів і т.д.) відносять до VI тис. до н.е., що більш древніше, ніж шумерська писемність. Писемність Цзяху неолітичної культури Пейліган (близько 6600 р. до нашої ери) зовні нагадує сучасні китайські ієрогліфи.

«Шумери винайшли писемність приблизно у 3300 році до нашої ери. Шумерська писемність – це клинопис, який складався із малюнків різних предметів, але невдовзі ці малюнки стали замінювати схематичними знаками зображення» [1, с. 160].

По мірі розвитку археології було з'ясовано, що їй передувала стадія піктографічного письма. У тому ж Шумері знахідки табличок з піктографічним листом (наприклад табличка з Кіша), так схожа на ієрогліфи Стародавнього Єгипту (що свідчить про загальне джерело) відноситься до середини IV тисячоліття до н.е. «Найдавніша писемна література на пам'ятка – шумерська епічна поема. Вона була написана у 2000 році до нашої ери і називається «поема про Гільгамеша» [1, с. 160].

«Необхідно відмітити, що люди у сиву давнину писали на різному підручному матеріалі, придатному для різьблення: дереві, кістках, глиняних табличках, металевих пластинах тощо. Наприклад, шумери для письма використовували глиняні таблички. У Європі з цією метою викорис-

товували смуги тонкої тканини, їх виготовляли зі стебел водяної рослини папірус. А у 300 році до нашої ери греки винайшли пергамент, який використовувався народами Європи протягом тисячі років. Папір, який використовується сьогодні, був винайдений у Китаї садівничим Тсай Луаньом у 105 році нашої ери» [1, с. 161].

З кінця IV – початку III тисячоліть до нашої ери почало з'являтися письмо в сучасному розумінні (Єгипет, Месопотамія).

Єгипетське ієрогліфічне письмо виникло дещо пізніше від шумерського клинопису. Питання про те, знали чи ні єгиптяни про клинопис, і чи не вплинув він на становлення єгипетських систем письма поки залишається невирішеним.

Формальний та декоративний характер ієрогліфів зумовив те, що вони використовувалися здебільшого для монументальних записів та записів священних текстів. Для щоденних адміністративних і комерційних записів та для листування існувало простіше ієратичне письмо, яке, однак, не витіснило ієрогліфічне зовсім. Ієрогліфами продовжували користуватися як в період перського, так і греко-римського правління в Єгипті.

«З появою та поширенням писемності з'явилися і пов'язанні з нею правопорушення, зокрема при оформленні документів, а з ними зародилася експертиза письма» [1, с. 161].

Ще в Древньому Римі під час правління імператора Юстиніана (V-VI ст. н.е.) судові суперечки про справжність документів вирішувались за допомогою експертизи письма.

«Сучасний алфавіт був створений братами-слов'янами Кирилом і Мефодієм у 863 році на базі грецького.

У процесі еволюції сформувалося чотири типи письма: піктографічне (малюнкове із зображенням тварин чи явищ природи, таких як день, ніч, дощ); ідеографічне (у вигляді символічних знаків, кожен із яких мав одне значення); складове (із окремо складених букв чи знаків); літературно-звукове (або буквинно-звукове). Останнє є найпоширенішим сьогодні.

Існують і інші види писемності, розповсюджені як і наша, але зовсім не схожі на наш алфавіт. Наприклад, арабська писемність, китайська, японська або хіндіта ін.» [1, с. 160].

«Природно, що не можна вести мову про судово-почеркознавчу експертизу як спеціальну галузь знань до того часу, як з'явилась криміналістика як наука. Це був час, коли експертизу почерку проводили некомпетентні, нерідко випадкові люди. Базуючись на досвіді та спостереженнях задачу встановлення виконавця за почерком намагалися вирішувати вчителі чистопису, художники, а іноді і просто грамотні люди» [2, с. 8].

Формування судового почеркознавства за кордоном пов'язане з іменами і працями таких криміналістів, як Альфонс Бертільйон (засновник прикмето-описового напрямку в графологічній експертизі «Дело Дрейфуса (1894) «Диплом рогоносця»» и дуэль Пушкина (1837) Томский странник Федор Кузьмич – это не Александр I (1864)».

Едмон Локар – французький судовий медик, криміналіст. Один з впроваджувачів техніко-криміналістичних (техніко-поліцейських) методів у практику розслідування злочинів. Засновник першої криміналістичної лабораторії, засновник графометрії.

«Відомо, що у Російській імперії перші відомості про проведення експертизи письма відносять до початку XVII ст. Із уведенням Російського Зводу законів започаткувалася вимога: звіряти почерк документів, що викликають сумніви щодо справжності» [1, с. 160].

В якості експертів при виробництві каліграфічних експертиз в давнину виступали дяки і під'ячі, діти боярські і т. д., пізніше – вчителі чистописання, секретарі та письмоводителі людних місць, гравери, літографи та ін. Основною вимогою до тодішнього експерта письма було вміння читати та гарно писати.

«Історичні документи зберегли відомості про одну з перших таких експертиз, виробленої в Росії на початку XVI ст. князі Данило і Давид Кемського купили у князя Федора Кемського «вотчину Кодобое и сельцо Гридинское с деревнями».

Про продаж, як прийнято було в той час, склали купчу грамоту, покликану служити доказом укладання угоди. Продавець Федір Кемський незабаром помер, а дружина його княгиня Анна Кемська вчинення правочину оскаржила, заявивши, що купча грамота є підробленою, внаслідок чого відмовилася передати «вотчину» Данилу та Давиду Кемським. Останні звернулись за захистом своїх інтересів до великого князя.

При розгляді спору була досліджена представлена позивачами купча грамота, написана власноруч Федором Кемського, але який представляв інтереси Ганни Кемської її «людина» Тимошка стверджував, що ця грамота «брехлива, не княж Федора рука» [3, с. 155].

На підкріплення своєї заяви про фальшивість купчої він представив зразки почерку Федора Кемського. Згідно з існуючим порядком судді викликали послухів, які підписали купчу, і допитали їх. Останні підтвердили справжність купчої і представили, крім того, документ (зразок ділової грамоти), складений власноруч Федором Кемським.

Однак і після цього Анна Кемська продовжувала наполягати, що купча підроблена. Тоді, судді ухвалили рішення про необхідність проведення експертизи почерків. У справжньому виробництві з цього приводу говориться: «Дмитрей Володимирович купчю грамоту княж Федорову руку, что положил князь Данило до князь Давыд, и княж Федорову ж руку деловую грамоту, что князь Афанасей прислал, и княж Федорову ж руку, что запись положил перед, Дмитеем княгини Аннин человек Тимошка, великого князя диаком всем казал. И диаки смотрив сказали, что та купчая и деловая и запись, все трое рука одна».

Після такого висновку дяків (експертів) справа була повідомлено великому князю Василю Івановичу, який, вислухавши його разом з боярами, «велел Дмитрею ищей князя Данила да князя Давыда оправити в селцо Гридинское с деревнями велел им присудить, по их купчей грамоте, а княгину Анну велел обвинити».

Експертиза проводилася в 1508 році, але вже в той далекий час в основу дослідження покладено був порівняльний метод, вивчення зазнали не тільки оспорювана купча грамота, а й документи, які в наші дні ми назвали б вільними зразками почерку Федора Кемського.

В іншій експертизі, що вироблялася 1686 р. у справі про листи, які викривають падаючого

Верхотурського наказовий хати Івана Пермькова в зловживаннях, застосовувався той же порівняльний метод, але в числі досліджуваних документів фігурувало вже «письмо для примеру», яке сьогодні ми назвали б експериментальним зразком почерку Маслова, якого звинувачували у виконанні листа.

Так закладалися основи методики експертного дослідження почерків, починалось формування каліграфічної експертизи.

Поступово почеркознавча експертиза розвивалась, вдосконалювалася та впроваджувалася в сфері людської діяльності. Пройшла чотири стадії свого розвитку, а саме: каліграфічна експертиза, прикметно-описова експертиза (сигналітичний метод), графометрія, графологія.

«Каліграфічна експертиза – виявлення подібності чи розбіжностей зовнішнього виконання окремих літер у рукописах, що порівнювалися. Таке механічне зіставлення будови письмових знаків без зважання на обставини, що впливають на формування письмово-рухомого навичку, призводило до грубих помилок. Через це такі псевдонаукові дослідження викликали різку критику з боку провідних вчених низки країн, особливо Рейсса (Швейцарія) і Є.Ф. Буринського (Росія). Так, Є.Ф. Буринський відзначав, що правосуддю доводилося боротися як зі справжніми підробниками, так і з фантазією експертів-каліграфістів» [1, с. 161].

«Прикметно-описову експертизу розробив видатний французький криміналіст Альфонс Бертільйон у 1897 р. В основу цього методу було покладено використання опису зовнішніх ознак людини за методом «словесного портрета». Суть у тім, що у письмі виявлялися найбільш відкриті, помітні, тобто ті, що впадають в очі ознаки-прикмети почерку, які й були тим критерієм, за яким встановлювалася тотожність або розбіжність у почерку. Однак і цей метод виявився непридатним для адекватної експертизи письма, отож, незабаром від нього відмовилися, оскільки його автори також перенесли методику «словесного портрета» на почерк» [1, с. 162].

«Графометрія (від грец. $\gamma\rho\alpha\phi\omega$ – «пишу» і грец. $\mu\epsilon\tau\rho$ – «мера») – вимірювання почерку.

Цей метод запропонував французький криміналіст Едмон Локар. Графометричне дослідження зводилося до вимірювання та порівняння низки величин у порівнюваних почерках. Тобто експерт визначав відносні величини малих букв, напрямків рухів, абзаци, інтервали між літерами й словами та ін. Потім ці заміри величин почерку, що досліджувався, і поданих для порівняння зразків відкладав на графіку (у вигляді кривої) та порівнював між собою. Збіг кривих свідчив про те, що порівнювані рукописи виконані однією особою, а їх розбіжність – про виконання різними особами.

Однак цей метод мав багато суттєвих недоліків: він був трудомістким, втрачував тільки кількісні характеристики, а недооцінка якісних вресіт-решт призводила до експертних помилок.

Позитивним же набуток цього методу стала розробка деяких особливостей почерку, зокрема розміру, розгону, розмаху, зв'язності, нахилу та ін., що набули розвитку в сучасній класифікації ознак письма та почерку» [1, с. 162].

Графологія (від грец. $\gamma\rho\alpha\phi\omega$ – «пишу» і грец. $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ – «учення») – вчення, що стверджує про

чіткий зв'язок між почерком та характером людини. Перша робота з графології була написана італійським лікарем Каміло Бальді у 1622 р. і називалася «Про способи пізнання життя, характеру та особистих рис людини за письмом». Пізніше професор А. Ропталь та інші вчені стверджували, що за почерком можна визначити характер, схильності, позитивні та негативні риси людини. Ця ідея щодо дослідження почерку вважалася закономірною і набула широкого практичного застосування у країнах Європи та Америки» [1, с. 162].

У 1894 році Ахшарумов Н.Д., Тишков Ф.Ф. написали книжку «Графология или учение об индивидуальности письма» в якому більш детально на той час висвітлили та дослідили графологію та довели, що «графологические знаки проходят через весь почерк» [4, с. 1].

В Росії одним із вчених, який серйозно займався проблемою почерку і створив вчення про почерк був видатний криміналіст Євген Федорович Буринський (6 (18) лютого 1849, Рязань – 18 березня 1912, Санкт-Петербург) – російський вчений-криміналіст, один з основоположників криміналістики, засновник судової фотографії, технічного дослідження документів і судового почерковедення в Росії.

Йому і належить назва цієї галузі знань – «Судове почерковедство».

Він перший пов'язав знання про почерк як об'єкт судової експертизи з даними природничих наук.

У 1889 році Буринський заснував першу в світі судово-фотографічну лабораторію при Санкт-Петербурзькому окружному суді, в якій працював по суті на громадських засадах і на своєму особистому обладнанні. Своім виникненням, як сам Буринський про це писав, лабораторія була зобов'язана експертизі, виробленої ним 11 вересня 1889 по кримінальній справі Рокоссовського і Юнгерца.

Ця експертиза – комплексна (технічна та почерковознавча) – була здійснена Буринським в будівлі суду за допомогою обладнання, доставленому їм зі своєї домашньої лабораторії. Спочатку за допомогою послідовного фотографування зі збільшенням через світлофільтр він встановив підробність підпису, виконаної за задалегідь нанесеному олівцем контуру. Потім методом кольороподілу і посилення контрасту він отримав зображення іншої підпису, прихованої чорнильним плямою. Ця експертиза стала поворотним моментом у становленні російської криміналістики як науки.

У 1892 році, завдяки успішній роботі і виступів Буринського у пресі, судове відомство офіційно ввело в Петербурзі судово-фотографічну експертизу, організувавши лабораторію судової фотографії при прокурорі Санкт-Петербурзької Судової Палати. Ця лабораторія стала першим в Росії спеціалізованим криміналістичним установою.

У 1889 році, коли було організовано лабораторію, Буринський виконав 78 досліджень. З них 29 – почерковедческих, більше ніж по будь-якій іншій.

Дослідження в галузі судової експертизи почерку стояли далеко не на останньому місці в діяльності Буринського. Вони були не настільки ілюстративні як в області судової фотографії

та технічного дослідження документів. Належну оцінку його внесок отримав тільки в 1940-х роках.

Буринський вперше почав розробляти основи судово-почерковознавчої експертизи на базі положень природничих наук – медицини, психіатрії, фізіології, анатомії. Вперше у світовій криміналістиці він системно окреслив контури науки про судову експертизу почерку, яку він і назвав почерковознавство.

Буринський вказував на необхідність використання наукових методів дослідження почерку, відводячи основне місце експерименту, спостереження, колекціонування зразків почерку, вимірюванню. Він зазначав: «Почерковознавство має всі дані, щоб стати точною наукою, тому що матеріал, з яким вона оперує, піддається виміру, а досліджувані нею явища – правильному спостереженню і експерименту».

Буринський був відкритий фотографічний метод посилення контрасту. Суть методу полягала у виготовленні кількох негативних зображень документа на висококонтрастних дрібнозернистих пластинках, зняття і високоточному суміщенні їх колоїдних шарів, повторного фотографування отриманого результату і так далі. Для виявлення та посилення кольорних контрастів на чорно-білій фотографії при зйомці використовувалися світлофільтри (кольороподіл). Цей метод дозволяв посилити контраст в сотні разів.

Під час земляних робіт в московському Кремлі ще в 1843 році робітники виявили в землі мідний посуд, в якому опинилися шматок залізної руди, пляшечку з ртуттю і близько 40 шматків шкіри неправильної форми, згорнутих в трубки і опечатаних свинцевими або восковими печатками часів Дмитра Донського (XIV в.), але з повністю зниклим текстом. Спроби відновити письмена хімічними засобами виявилися безуспішними і документи були передані в архів Академії наук.

У 1894 році Є.Ф. Буринському доручили організувати в Академії наук лабораторію фотографічного відновлення древніх письмен, куди на його прохання передали знайдені грамоти. На відновлення тексту першого документа було витрачено більше трьох тижнів роботи, причому близько двох тижнів пішло на розпрямлення шкіряного документа, щоб його можна було сфотографувати мокрим колоїдним способом. Справа в тому, що шкіри в сильному ступені були покороблені, і лише розмочуванням в воді з гліцерином можливо було надати їм на час вид плоскої поверхні для фотографування. Текст документа був відновлений 3 грудня 1894 року.

За цей оригінальний метод, що дозволяв підвищувати контрастність зображення, а також конкретно за виявлення тексту цінних історичних документів Академія наук присудила Є.Ф. Буринському в 1898 році малу премію Ломоносова – «за метод дослідження, що дорівнює значенню мікроскопа».

Буринський був нагороджений малою золотою медаллю – головною нагородою за науковому відділу 2-й фотографічної виставки в Москві. Був обраний почесним членом російської фотографічного товариства.

Виділяються три основні етапи розвитку почерковознавства у післяреволюційний період:

1. Накопичення знань і досвіду.
2. Становлення теоретичних засад.

3. Розгортання теоретичних і експериментальних досліджень, математизація знань, формування теорії судово-почеркознавчої ідентифікації.

«Етап I (початок 20 – середина 30 років) Накопичення знань починається, коли з'явилися перші роботи з криміналістики і закінчується з виходом в світ самостійних досліджень з судового почеркознавства. З'явилось перше визначення почерку (С.М. Потапову), як системи рухів, яка виражена у письмових знаках. Але рівень теоретичних розробок низький.

Етап II. (сер. 30-х років – 50-х років) Сформовані основні теоретичні положення наукової теорії судового почеркознавства та методика судово-почеркознавчої експертизи. Це були принципово нові знання та відображали високий рівень розвитку цієї галузі.

Етап пов'язаний з іменами С.М. Потапова, А.І. Вінберга, Н.В. Терзієва, С.І. Тіхенко.

Етап III. (серед. 50 – поч. 70 років) Подальший розвиток теоретичних та експериментальних розробок і теоретичних узагальнень. Експеримент стає основним методом наукового дослідження. Сформульовано природно-наукові засади судового почеркознавства (механізм письма – рухова анатомія та біомеханіка)» [2, с. 9].

На закінчення хочеться згадати імена криміналістів, з якими нерозривно пов'язана історія почеркознавства, людей, чие життя було присвячене криміналістичній експертизи почерку в різних її аспектах.

Це видатні Н.Х. Абдусаттарова, Л.Є. Ароцкер, А.Б. Бродська, Є.Ф. Буринський, А.І. Вінберг, В.Г. Грузкова, А.А. Єлісеєв, З.А. Ковальчук, Б.М. Комаринець, А.М. Компанієць, Р.М. Ланцман, В.В. Ліповський, А.І. Манцетова, В.Ф. Орлова, Ю.Н. Погірко, С.М. Потапов, В.А. Пошкявичус,

В.М. Самороковський, М.Я. Серай, Ф.Х. Тарханова, Н.В. Терзієв, С.І. Тіхенко, Д.Д. Хмиров, С.О. Ципенюк, Н.И. Шахтаріна, Б.І. Шевченко, Л.Г. Еджубов, своєю працею, які забезпечували і забезпечують подальший прогрес судового почеркознавства.

Висновки та пропозиції. Отже, аналізуючи вище викладене, можна зробити наступні висновки: у нашому повсякденному житті ми використовуємо винаходи минулого, говоримо та пишемо на мовах, що вигадані в минулому, ми розвиваємося далі завдяки знанню минулого. Вивчення різниці між минулим і сьогоденням допомагає нам правильно розуміти сучасний світ і просувати його далі. Історія розвитку почеркознавчої експертизи має перспективу у подальших наукових дослідженнях у сфері криміналістики, адже це допомагає у повній мірі розуміти важливість судово-почеркознавчих експертиз та їх роль у розслідуваннях та розкриттях злочинів.

В даній статті охарактеризовано всі відомі етапи розвитку почеркознавчої експертизи, починаючи із прадавніх часів, коли вона ще тільки започатковувалась, де люди виконували реалістичні зображення бізонів, оленів та інших тварин на скелях і кам'яних стелях печер, був наданий аналіз експертиз, що проводились у середні століття (експертизи по Федору Кемському, Івану Пермякову) та експертизи кінці XIX та початку XX сторіччя (експертизи Є.Ф. Буринського), надана загальна характеристика основним етапам розвитку почеркознавства у післяреволюційний період, висвітлення закладення основ методик експертного дослідження почерків, початок формування каліграфічної експертизи. Надані висновки, які підкреслюють важливість вивчення історії виникнення, розвитку та становлення графологічної експертизи письма.

Список літератури:

1. Маркус В.О. Криміналістика : Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 558 с.
2. Меленевська З.С., Свобода Є.Ю., Шаботенко А.І.; за заг. ред. І.П. Красюка. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посібник. Київ : Український Центр духовної Культури, 2007. 280 с.
3. Крылов И.Ф. В мире криминалистики. Ленинград, 1989. 220 с.
4. Ахшарумов Н.Д., Тишков Ф.Ф. Графология или учение об индивидуальности письма. Рига : Типография Мюллера, 1894. 85 с.

References:

1. Markus', V.O. (2007). Kriminalistika [Criminalistics. Tutorial]. Kiev: Condor. (in Ukrainian)
2. Melenevs'ka, Z.S., Svoboda, E.J., Shabotenko, A.I.; za zag. red. I.P. Krasjuka (2007). Sudovo-pocherkoznavcha ekspertiza: navch.-metod. posibnik [Forensic expertise: teaching-method. manual]. Kiev: Ukrainian Center for Spiritual Culture. (in Ukrainian)
3. Krylov, I.F. (1989). V mire kriminalistiki [In the world of criminalistics]. Leningrad. (in Russian)
4. Ahsharumov, N.D., & Tishkov, F.F. (1894). Grafologija ili uchenie ob individual'nosti pis'ma [Graphology or the doctrine of the individuality of writing]. Riga: Mueller Printing House. (in Russian)